

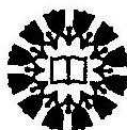
۲۱۰۰ ۲۳۹

دستور شناختی مبانی نظری و کاربرست آن در زبان فارسی

دکتر سحر بهرامی خورشید

تهران

۱۳۹۸

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: بهرامی خورشید، سحر، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور: دستور شناختی: مبانی نظری و کاربری آن در زبان فارسی / سحر بهرامی خورشید.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ده، ۲۵۳ ص.: مصور.
فروست: «سنت»: ۲۳۱۸. زبان‌شناسی؛ ۳۸.
شابک: ۶-۰۷۷۸-۰۲-۰۶۰۰-۹۷۸-۲۹۰۰۰۰ ریال
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Sahar Bahrami- Khorshid. Cognitive Grammar: Theoretical Foundations, and Application in Persian.
یادداشت: واژه‌نامه.
یادداشت: کتابخانه.
موضوع: دستور شناختی
موضوع: Cognitive Grammar
شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.
The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۸ ۵۸۰ / ۱۶ P
رده‌بندی دیویی: ۴۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۱۰۰۰۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

دستور شناختی (مبانی نظری و کاربری آن در زبان فارسی)
دکتر سحر بهرامی خورشید (عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس)
ویراستار: نوشین قبدیان
چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸
تعداد: ۲۵۰
حروفچینی و لیتوگرافی: سمت
چاپ و صحافی: چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور
قیمت: ۲۹۰۰۰۰ ریال. در این قیمت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.
نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.
www.samt.ac.ir info@samt.ac.ir @sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیشگفتار

ته

بخش اول: درجه‌ای به دستور شناختی

۵	فصل اول: زبان‌شناسی شناختی زیرمجموعه‌ای از علوم شناختی
۵	۱-۱ ماهیت - و گانه شناخت در علوم شناختی
۷	۱-۱-۱ ماهیت ذی «شناخت» در زبان‌شناسی شناختی
۹	۲-۱-۱ ماهیت فرایندی «شناخت» در زبان‌شناسی شناختی
۱۱	۲-۱ تولد سخت زبان‌شناسی شناختی
۱۵	۳-۱ تعهدات زبان‌شناسی شناختی
۱۵	۱-۳-۱ تعهد تعمیم
۱۷	۲-۳-۱ تعهد شناختی
۱۸	۴-۱ بیوند عمیق زبان‌شناسی شناختی و روان‌شناسی
۱۸	۱-۴-۱ نظریه سرنمون
۲۴	۲-۴-۱ روان‌شناسی گشتالت
۲۶	۵-۱ دو مسیر پژوهشی در زبان‌شناسی شناختی
۲۷	۱-۵-۱ دستور شناختی
۲۹	۶-۱ خلاصه فصل
۲۹	۷-۱ پرسش‌ها
۳۱	فصل دوم: دستور شناختی، انگاره‌ای نمادین
۳۱	۱-۲ ماهیت دستور
۳۲	۱-۱-۲ واحد
۳۸	۲-۲ واژگان در انگاره دستور شناختی
۴۰	۱-۲-۲ فرایندهای شناختی در واژگان
۴۳	۳-۲ دستور در پیوستار «واژگان - دستور»
۴۶	۱-۳-۲ تلاقی عوامل: تمایز واژگان و دستور

۵۰	۴-۲ انگاره دستور شناختی
۵۱	۵-۲ خلاصه فصل
۵۱	۶-۲ پرسش‌ها
۵۳	فصل سوم: ماهیت معنی در انگاره دستور شناختی
۵۳	۱-۳ رویکردهای معنی‌شناختی
۵۸	۲-۳ مفهوم در اندیشه سوسوری
۶۰	۳-۳ ویژگی‌های مفهوم‌سازی
۶۱	۱-۳-۳ مفهوم از ی ماهیتی تعاملی دارد
۶۲	۲-۳-۳ مفهوم‌سازی ماهیتی بدن‌مند دارد
۶۳	۳-۳-۳ مفهوم‌سازی ماهیتی پویا دارد
۶۴	۴-۳-۳ مفهوم‌سازی ماهیتی توزیعی دارد
۶۴	۵-۳-۳ مفهوم‌سازی ماهیتی سویری دارد
۶۶	۶-۳-۳ مفهوم‌سازی ماهیتی تصویری (تخیلی) دارد
۷۱	۷-۳-۳ مفهوم‌سازی ماهیتی دانش‌های دارد
۷۳	۴-۳ خلاصه فصل
۷۳	۵-۳ پرسش‌ها
۷۴	فصل چهارم: مفهوم‌سازی
۷۴	۱-۴ حوزه
۷۷	۲-۴ تعبیر
۸۰	۱-۲-۴ مشخص‌بودگی
۸۲	۲-۲-۴ تمرکز
۸۶	۳-۲-۴ برجستگی
۹۱	۴-۲-۴ منظر
۹۹	۳-۴ خلاصه فصل
۹۹	۴-۴ پرسش‌ها
۱۰۱	فصل پنجم: مقوله‌های دستوری
۱۰۱	۱-۵ ماهیت معنابنیاد مقوله‌های دستوری
۱۰۴	۲-۵ مقوله دستوری اسم
۱۰۸	۳-۵ رابطه‌ها
۱۰۹	۱-۳-۵ رابطه‌های زمان‌مند

۱۱۳	۲-۳-۵ رابطه‌های غیرزمان‌مند
۱۲۰	۴-۵ زنجیره کنش
۱۲۵	۱-۴-۵ زنجیره کنش در جفت‌های تناوبی آغازین / سببی
۱۲۸	۵-۵ خلاصه فصل
۱۲۸	۶-۵ پرسش‌ها
۱۳۰	فصل ششم: ساخت‌های دستوری
۱۳۰	۱-۶ هم‌گذاری نمادین
۱۳۰	۱-۱-۶ اولب واجی
۱۳۳	۲-۶ ساخت
۱۳۴	۱-۱-۶ ساخت سرنمون
۱۳۶	۲-۲-۶ ساخت غیرمرتب
۱۳۸	۳-۲-۶ تحلیل پیری در ساخت‌های دستوری
۱۳۹	۴-۲-۶ طرح‌واره‌های ساخت
۱۴۲	۳-۶ عوامل تأثیرگذار در شباهتی ساخت‌ها
۱۴۳	۱-۳-۶ انطباق
۱۴۶	۲-۳-۶ نمابرداری
۱۴۷	۳-۳-۶ گسترش
۱۵۵	۴-۳-۶ سازه‌بندی
۱۵۷	۴-۶ خلاصه فصل
۱۵۷	۵-۶ پرسش‌ها
	بخش دوم: کاربریت دستور شناختی در تحلیل ساخت‌های فارسی
۱۶۱	فصل هفتم: ساخت مجهول در زبان فارسی
۱۶۱	۱-۷ مسئله چیست؟
۱۶۴	۲-۷ نگاهی به گذشته
۱۷۰	۳-۷ زنجیره کنش در ساخت مجهول
۱۷۲	۴-۷ ارکان ساخت مجهول
۱۷۲	۱-۴-۷ جزء فعلی در ساخت مجهول
۱۸۱	۲-۴-۷ جزء غیرفعلی در ساخت مجهول
۱۸۲	۳-۴-۷ تلقیق جزء غیرفعلی و شدن در ساخت مجهول
۱۸۳	۴-۴-۷ کنشگر در ساخت مجهول
۱۹۱	۵-۷ نتیجه‌گیری

فصل هشتم: ساخت غیرشخصی قالبی در زبان فارسی

- ۱۹۳ ۱-۸ مسئله چیست؟
 ۱۹۳ ۲-۸ نگاهی به گذشته
 ۱۹۶ ۳-۸ فاعل در دستور شناختی و فاعل‌های غیرمشارک
 ۲۰۰ ۱-۳-۸ موقعیت فاعل
 ۲۰۲ ۴-۸ مقولهٔ دستوری مطابقه
 ۲۰۷ ۱-۴-۸ مطابقه در ساخت غیرشخصی قالبی
 ۲۱۰ ۵-۸ نقشر معنایی واژه‌بست ضمیری
 ۲۱۲ ۶-۸ نتیجه‌گیری
 ۲۱۴

فصل نهم: بحث موصول در زبان فارسی

- ۲۱۵ ۱-۹ مسئله چیست؟
 ۲۱۵ ۲-۹ نگاهی به گذشته
 ۲۱۹ ۳-۹ نمابرداری جمله‌های مرکب: نگارهٔ چرخهٔ کنترل
 ۲۲۲ ۴-۹ سازه‌بندی ساخت‌های موصول
 ۲۲۴ ۵-۹ وابستگی بندهای موصولی
 ۲۲۶ ۶-۹ نتیجه‌گیری
 ۲۳۰

کتابنامه

- ۲۳۱ واژه‌نامهٔ فارسی - انگلیسی
 ۲۳۹ واژه‌نامهٔ انگلیسی - فارسی
 ۲۴۴ نمایهٔ موضوعی
 ۲۴۹

پیشگفتار

وقتی در فروردین ماه ۱۳۹۴ دکتر مهدی احمدی، مدیر محترم گروه زبان‌شناسی سازمان سمت، نگارش کتابی در حوزه دستور شناختی را به من پیشنهاد کرد عملاً با دو چالش روبه‌رو بودم.

چالش اول انتخاب محتوای نظری کتاب بود، اینکه با توجه به تغییرات و بازنگری‌های هر چند اندک که طی این سال‌ها در این دستور رخ داده است و نیز مباحث مفصل این نظریه دستوری را به دست اول، در این کتاب مقدماتی چه بخش‌هایی از مباحث گسترده دستور شناختی را مطرح کنم. از ابتدا قرار بود این کتاب، کتابی باشد درباره «دستور شناختی» و نه بیشتر و در آن صرفاً به معرفی انگاره رونالد لنگاکر^۱ پرداخته شود. به همین دلیل پس از شروع کار و ضمن بررسی آثار و به‌ویژه توجه به سیر تکوینی نظریه، تصمیم گرفتم مفاهیم بنیادین دستور شناختی را که عمدتاً در کتاب بیاورم، تدریس کنم. در نیم‌سال دوم سال تحصیلی ۹۵-۹۶ برای نخستین بار «دستور شناختی» را در دانشگاه تربیت مدرس تدریس کردم. پرسش‌های دانشجویان، اظهارنظرهای آن‌ها در مورد بخش‌های مختلف نظریه و مقایسه آن با انگاره‌های صورت‌گرا که در ترم‌های گذشته با آن آشنا شده بودند، مثال‌ها و تمرین‌های مطرح‌شده در کلاس حقیقتاً کمک بسیاری به من در انتخاب محتوای فصل‌ها و چینش مطالب کرد.

چالش دیگر آن بود که از همان ابتدا می‌خواستم کتاب صرفاً به معرفی نظریه محدود نشود، بلکه چگونگی عملکرد نظریه به‌طور عملی در قالب ساختارهای زبان فارسی به خواننده فارسی‌زبان نشان داده شود. زیرا شخصاً معتقدم دانستن یک نظریه زبانی از راه است و نیم دیگر به چالش کشیدن نظریه با داده‌های واقعی زبان است. دانستن یک نظریه زبانی از شمنده است که بتوانیم آن را به خدمت زبان درآوریم. به همین دلیل کتاب در دو بخش تنظیم شده است: بخش اول که شامل شش فصل است به معرفی مبانی نظری و پایه‌های دستور شناختی می‌پردازد. بخش دوم به مطالعه موردی سه ساخت زبان فارسی (ساخت مجهول، ساخت غیرشخصی قالبی و ساخت موصولی) اختصاص یافته است.

طی نگارش این کتاب دوستان، همکاران و دانشجویان عزیز یار و همراه شدند که

1. Langacker, Ronald. W.

وظیفه خود می‌دانم از تک‌تک آن‌ها تشکر و قدردانی نمایم. از دکتر رامین گلشایی، دکتر حسین رضویان، دکتر صغری اکبری و دکتر حیات عامری صمیمانه سپاسگزارم که همفکری و مشورت‌های علمی و صمیمانه‌شان بسیار راهگشا بود.

در مدت زمان نگارش این کتاب، ایمیل‌های متعددی بین من و واضع دستور شناختی، رونالد لنگکر، رد و بدل شد. از او تشکر و قدردانی می‌کنم که به تک‌تک پرسش‌هایم پاسخ داد و از طریق ایمیل یا اسکایپ ابهاماتم را برطرف کرد. سخاوت علمی او برایم بسیار آموزنده بود. همچنین، تشکری ویژه دارم از آری فراخن^۱ و خیرت بوی^۲ که در موارد متعدد به‌ویژه تحلیل ساختارهای زبان فارسی راهنمایی خود را از من دریغ نکردند.

از خانم صدیقه سعیدی‌زاده دانشجوی شایسته و بااخلاق گروه زبان‌شناسی و نیز دانشجویان کارشناسی^۳ شد و رودی ۱۳۹۴ گروه زبان‌شناسی در دانشگاه تربیت مدرس تشکر می‌کنم که در کلاس‌های خود با من یافتند که در سرفصل وزارت علوم تعریف نشده بود، ولی با دقت نظر و نکته‌سنجی خود که بسیار به من کردند. همچنین، بر خود لازم می‌دانم از دکتر مهدی احمدی تشکر و قدردانی کنم که با پیشنهاد خود امکان همکاری با انتشارات سمت را برایم فراهم ساختند و در همان ابتدا در دو جلسه ضروری و حتی پس از اتمام نگارش کتاب، از همراهی و همفکری ایشان بهره بسیار بردم. از سرکار خانم مریم کشوری، کارشناس محترم گروه زبان‌شناسی سازمان سمت و نیز سرکار خانم ایلین شرف که در مقطع کوتاهی پیگیر سیر نگارش کتاب بودند به جد سپاسگزارم. از سرکار خانم نوشین قبدیان که با دقت نظر و حساسیتی تحسین‌برانگیز ویرایش کتاب را برعهده گرفتند، قدردانی و سپاسگزارم. همچنین، بر خود لازم می‌دانم از سرکار خانم افسانه علی‌زاده که تصحیح و صفحه‌آرایی پرزحمت این کتاب را با حوصله و دقتی کم‌نظیر به انجام رساندند تشکر و قدردانی نمایم.

در پایان و بیش از همه از استاد ارجمندم، دکتر ارسام کلانام، صمیمانه قدردانی می‌کنم، زیرا آنچه از زبان‌شناسی شناختی می‌دانم مرهون ایشان و حضور در کلاس‌های درسشان است. سعادت، سلامت و توفیق روزافزون ایشان را از ایزد متان^۴ خواهانم.

بی‌تردید نقایص این پژوهش متوجه اینجانب خواهد بود و سپاسگزار کسانی خواهم بود که این نقایص را گوشزد نمایند.

سحر بهرامی‌خورشید

تهران - مرداد ۱۳۹۸

1. Verhagen, Arie
2. Booij, Geert E.